

TELEPÍTÉSI KÍSÉRLET ANGLIÁBAN

MONMOUTHSHIRE angol nyomorvidék, a Bristol-öböl partjain, kelta lakosságát a háború előtt és alatt túlnyomó nagyrészen a hajóépítőipar és szénbányászat foglalkoztatta. A háborútáni évek, az 1926. évi nyolchónapos bányászsztrájk és a gazdasági élet ismert tényei folytán a hajóépítés és a szénbányászat hajdani jelentőségének töredékére esett vissza, így lett Monmouthshire egyikévé azoknak a területeknek, amelyeket az angol törvényhozás előbb „ínségvidékeknek“, azután jóval szemérmesebben „különleges vidékeknek“ (Special Areas) nevezett el.

Ezek a körzetek az ipari monokultúra székhelyei, melyek a nemzetközi munkamegosztás elvét angol következetességgel testesítik meg. A szénbánya jellegzetes aknalejáratai és tornyai régen kiszorították a falvakból a mezőgazdaságot, itt minden a bányáért és a bányán keresztül él. A lakosság jó néhány kilométeres sugarú körökön belül bányász mellett csak egynéhány boltost, s az intelligencia vékony, a munkástól alig megkülönböztethető rétegét öleli fel. Több napos járőföldön át a vidék változatlanul ugyanazt a képet vetíti, szűk völgyekbe ékelt normann és dán várromok között párásszürke földszintes falvak, amelyeknek határában nem az élözőld angol legelő s nem a földig érő hasú yorkshire-i malacok képe fogad, hanem a felszaggatott vörösayagos talaj kiaknázott és elhagyott tárnái. Az élet szűkrezártult meg” nyilvánulásainak egészét a továbbvonult bánya füstje valamelyik távoli sarokból képviseli. A bánya sem nagyvállalat, hanem patriarchálisán kopott földszintes irodájú cég, alapító levele és viharvert termelési berendezése egyaránt a dicsőséges ipari forradalom korából maradt fenn. Léte Anglia szénkivitelén és az idegen országok felé és felől szállító angol hajók fogyasztásán múlik, rentabilitása rendszerint roskadozik a földbirtokosnak fizetendő úrbér terhe alatt.

A válságot megelőző első enyhe szellő elég volt arra, hogy a bányavidékek állandó fogyasztásra beállított kisvállalatai tízesével szűnjenek meg, a munkanélküliek tízezreit hagyva maguk után. Az angol szénkivitel 1925-től 1932-ig 36%-kal csökkent, évi 20 millió tonnával kevesebbet vásárolt a külföld.

A szünetelő bányavállalatok vidékén a válság mélypontján voltak falvak, ahol nem lehetett dolgozó embert találni. Ezeken a területeken a munka elvesztése nem egyéni tragédiát jelentett, hanem az egyetlen életforrásra beállított település létalapjának megszűntét. A bányá-

vidék (de nemkülönben a lancashire-i pamutfonók vagy a tynesidei-, teesvölgyi, wearvidéki kohók) falvainak népe munkáját egyszerre vesztette el, vegetálásukat a csütörtökönként felvett munkanélküli segély hetenként 4—5 napra biztosította, keddtől csütörtökig — éheztek. Ezek a munkások mezőgazdaságot, állattenyésztést soha közvetlenül nem ismertek, elődeik a korai Edwardok ideje óta csak bányászattal foglalkoztak. A munkanélküliség idejére folytatható házkörűli falusi gazdálkodás menedéke számukra nem volt adva; szénvájárok ők, akik a velükszületett hajlamba ojtott készségnél, a tradicionál, a beléjükgyökerezett gondolatvilágnál fogva csak egy munkára tartják magukat alkalmasnak.

Letargikus, kivezető út nélküli évek következtek az inségvidékekre. Az aknabéjáratokat betemette az agyag, a kazánok füstje eltűnt s a falvakról készített felvételek a gazdaságtörténelem közelmúltjának szösz szerint élettelen képét mutatták, teremtetten ember vagy állat nem volt az utcákon látható. A XVI. századbeli jobbágyházak mélyén pedig a kifejezéstelen fakó elkeseredés és az angol önfegyelem várta a jövő fordulatát és a jelen egyetlen pozitívumát, a segélyes csütörtököt.

A DÉLKELETEN FELÉPÜLT új gyárak prosperitásának világa itt idegen maradt, a gazdasági élet javuló számainak ingadozása az inségvidékek kővémeredt világát elkerülte. A sokhelyütt 85%-os munkanélküliség makacsul állta az éveket, s a javakorbéli munkások lassan, de félreismerhetetlenül fonnyadni, gyengülni kezdtek. Londonban a munkanélkülieknek csak 9%-a tengődik több mint egy éve a munkanélküli segélyből, de ez a szám is állandóan csökken. Walesben az egy éven túli munkanélküliek az összes segélyezettettek közel 40%-át teszik ki. A walesi bányavidékek krónikus munkanélküliségére nem hozott segítséget a gazdaság nagy konjunktúrája sem, — állapította meg Sir William Beveridge, az angol munkanélküliség változásait elemző értekezésében. (Lásd *Economica* 1937 febr. Vol. V. No. 13. 10 p.)

Új generáció lépett a munkáskorba, fiatalok, akik még nem ismerkedtek meg a munkával, csak emlékezetből tudták a gyárak füstjét felidézni.

Ezalatt London és a Midland fokozatosan felszívta saját munkaerőtartalékait, s a 20 évesek északról és nyugatról eleinte szórványosan, azután csoportosan, végül pedig a kormány támogatásával megszervezett kivándorlásban hagyták el a némán égnek meredő bányaállványok falvait. Utaztak a déli műselyem, autó- és vegyi iparok virágzó központjai felé, ahol a gyárak már legfeljebb elektromosság formájában használtak szén, de még sokkal inkább nyersolajra tértek át.

Az öregek kitarítottak a walesi elődök és az elhagyott szénbányák falvaiban a reménytelenség értetlen konok ragaszkodásával s a munkaügyi minisztérium statisztikáiban a 45 éven felüli munkanélküliek állástalanságának tartama lassan megháromszorozódott.

A változások, a gazdasági életnek Angliában komoly konjunktúraszámába menő javulása a kérdést lokalizálták. A munkanélküliek száma

a statisztika beszédesen száraz adatai szerint a biztosított népesség 11 %-ára csökkent, ebből azonban csak a „speciális vidékek“ munkanélkülisége volt aggasztó, az ország többi részében általában inkább a munkát változtatók vagy kerülők szerepelnek a jegyzékeken. Utóbb azonban már az ínségvidékeken is beáll a fordulat és a kormány fegyverkezési programja lassan elindítja a bányaliftek berozsdásodott kerekeit is, a munkanélküliek száma lassan csökken — és ez a válság nívója —, de az idősebb korosztályok még mindig a termelésen kívül maradnak.

S ekkor lesz nyilvánvalóvá a maga pöre egyszerűségében az a tény, amivel eddig nem számoltak; hogy ugyanis a hosszú válság folyamán az idősebb évjáratok a munkától végzetesen elidegenedtek, — annyira, hogy bekapcsolódásuk a termelésbe már alig vagy egyáltalában nem remélhető. A vállalatok sem szívesen alkalmaznak sok éven át munkanélkül állott idősebb férfiakat, akik maguk is idegenül állanak a fellendüléssel, a racionalizált üzemmel, az újabb technikai berendezéssel szemben. Az évek teltek, s a szürke északi falvak lassanként újból füstölő bányakéményei körül a házakban 40—50 éves férfiak tízezrei kényszerű tétlenségükben eszméltek rá, hogy a javulás őket már nem érinti, generációjuk elvesztette az élethez fűző kapcsolásokat.

Egyre félremagyarázhatatlanabban, tisztábban és egyértelműbben kellett tudatára ébredni annak, hogy ha a helyzet nem változik, akkor 350.000 negyven-ötven éves munkaképes férfi lelkibetegségbe hajló apáthiával fog továbbra is a munkanélküliségi segély aszkétai életnívóján élni — most már az átvándorolt fiataloktól elhagyottan, a végleges elszigetelődés, az erkölcsi süllyedés és a társadalmi dezintegráció jegyében.

Az idősebb munkásnemzedék kérdése nem újkeletű, de talán soha olyan tisztán s olyan ijesztő körvonalakban nem mutatkozott, mint a válság utáni javulás Angliájában, ahol a munkanélküliek több mint kétötöde 45 éven felüli, akik a régi iparokból (pamutfonásból, szénbányászatból, vaskohászatból) szorultak ki — elsősorban az ínségvidékekre esnek.

A legnagyobb visszaesés a szénbányaiparra esik. 1924-ben 1.280.000 bányászt tartottak számon, 1935-ben már nem érte el számuk a 850.000-et sem. Több mint 430.000 embernyi csökkenés, ezek közül a fiatalabbja délre vándorolt, s az új iparokban helyezkedett el, az idősebb korosztály pedig túlnyomó nagy részben kikapcsolódott a termelésből, 1924 és 1935 között az északi és délnyugati vidékeken a dolgozó lakosság száma 700.000-rel csökkent. S a legjobban sújtott szénbányaipar a legnagyobb veszteséget a kelta vidékeken szenvedte, ahol 1924-ben még 250.000 munkás szállt le az aknába, 1935-ben már csak 130.000.

A munkanélküliség tartamának az életkorral való összefüggése a számok tükrében tisztán jelentkezik. A biztosított férfiak közül a 45—64 éves férfiak arányszáma 28%-ot tesz ki, az 1—2 éve munkanélkül állók között az a korosztály azonban 40.3%-ot, a 2—3 éve munkanélküliek között 45.9%-ot, a 3—4 évre vonatkoztatva 49.2%, 4—5 évre 54.3%, 5 éven felül 63.9%-ot képvisel.

A számok az angol statisztika adatai, de kérdéses, hogy más országokban (ha ez az adatsoportosítás rendelkezésre állana) más volna-e az eredmény?

ÍGY ALAKUL KI A KÉPE annak, hogy vált ki a dolgozó társadalom életéből az a több százezer család, amelynek a termelésbe való visszavezetése a mai Anglia egyik legégetőbb kérdésévé lett.

Az angol felfogás a szociális kérdések megoldását szívesen bízta magára a társadalomra, a félmillió munkáskezet jelentő idősebb generáció megmentésének módját is elsősorban a társadalomnak kellett megtalálni.

Az inségvidékek anyagi eszközökkel nem túlbőven ellátott kormánybiztosa segélykiáltásokkal, olcsó telkekkel és adókedvezményekkel igyekezett a tömeges új ipari alapítás egy részét a délwalesi területekre vonzani, minden hiába volt, az új konjunktúra lázas lüktetésére az új vállalatok London köré tódultak, senki nem akart a versenyben lemaradni, az inségvidékek adókedvezményei szemérmes, el nem fogadott ajándékká lettek, s minden a régiiben maradt.

Végül a számtalan angol filantrópintézmény egyike, a „Barátok Rendje“, (amely magát olyan nők és férfiak közösségének nevezi, akik a jelenlegi társadalmi berendezkedés eredendő hibáival tisztában vannak, s ezért szabadabb, egyénibb és együttműködőbb új társadalomra vágnak) először egészen szerény keretek között kezdett kísérletezni egy a 45 éven felüli munkanélküliek foglalkoztatását célzó tervvel. Úgyszólván társadalmi laboratóriumot tartottak fenn. Munkájukat egy szűkkörű „önfenntartó termelési társaság“ létesítésével kezdték. Itt behatóan figyelték a különféle volt foglalkozású egyének magatartását és munkáját. Eleinte olyan tagokkal kísérleteztek, akik valamilyen okból nem részesültek munkanélküli segélyben,— s így nem kellett állandóan a segélyfolyósító munkaközvetítő hivatalok rendelkezésére államok. Ezeket elvonhatták a többi munkanélkülivel való érintkezés szellemi befolyása alól, s egész munkaerejüket a „társaság“ javára fordíthatták,— majd a közös erővel folytatott termelés eredményét egymás között a Barátok Rendje felügyelete alatt szétosztották. Az eredmény eleinte természetesen édeskevés volt s így a Barátok Rendje a bevételeket annyival pótolta, amennyi a tagok munkanélküli segélyének összege lett vagy lehetett volna. Az első kísérletek igen jól váltak be. A mezőgazdasági napszámos és a munkanélküli szabósegéd egymás iránti sorstársi megértéssel és odaadással dolgoztak a kis közösség javáért: a kísérlet kereteit fokozatosan tágítani lehetett. A nagyobb és természetesen differenciáltabb csoportoknál azonban mutatkoztak már olyan tünetek, amelyek minden társadalmi képződésben a súrlódás és erjedés elemeit jelentik: a bizalmatlanság, az önérdeknek a többiek rovására való érvényesítése, az amerikázás nehezítették meg a filantrópok célkitűzéseinek elérését. Emellett természetesen szerepet játszott az is, hogy a nagyobb létszámú társaságok tagjait már nem lehetett annyira gondosan kiválogatni s munkájukat olyan mikroszkopikus figyelemmel kísérni, mint a kezdet kis sejtjeit. A nehézségek az ipari és mezőgazdasági vonatkozású kísérleteknél

egyaránt mutatkoztak. A munkáscsoportok elkülönülése, a termelés és szétosztás komplikálódása, a specializálódás, a személyes érintkezés csökkenése megannyi súlyosbító tényező volt, amely már ennél a víz-cseptársadalomnál is visszatükrözte az emberi symbiosis bajainak és egyenlenségeinek eredetét.

Hozzájárult ehhez még az is, hogy e tagoknak — más anyagi forrás híján — a munkanélküli segílyt továbbra is fel kellett venniük, vagyis bele kellett vegyülniük a munkára reménytelenül várók soraiba, ami beállítottságukat és gondolatvilágukat környezetileg súlyosan befolyásolta.

S így a nagyobb kísérlet már szembeállította a filantrópokat az adódó nehézségek egész sorával, de éppen ezért sikeréből vagy bukásából már továbbra is lehetett következtetni, hogy vajjon mennyire foglalható az idősebb ipari generáció átlagos munkája ilyen „közérdekű munkaközösségbe“?

A filantrópok tehát nem adták fel a reményt, hanem javítani igyekeztek a társaságok felépítésén, a felügyeletet türelmes, értelmes emberekre bízták, a munkaviszonyokat megjavították, saját, érdektelenségüket a hitetlenkedő tagoknak bebizonyították s a végkép be nem illeszkedő elemeket eltávolították.

Három kemény év türelmes munkája után a monmouthshire-i „önfenntartó Termelési Társaság“ most jelenti, hogy munkája eddigi eredményeire való tekintettel újabb továbbmenő, merészebb kísérlethez kezd: ez alkalommal már az eddigi laza társaságot fizikai közösséggé tömöríti és a külvilágtól elszigetelt próbatelepülésbe foglalja egybe.

E telepítési kísérlet alapjai a következők volnának: Kiválasztanak 50 családfőt, mindannyi 45 évnél idősebb munkanélküli, kijelölnek számukra egy területet, ahol házaikat megépíthetik. A terület kívül esnék az inségvidékek nyomasztó területén, de közvetlenül azok határán feküdne, úgy hogy a szülőföldjükhöz ragaszkodók — az új iparvidékekre való átvándorlás ellenségei is kielégíthessék honvágyukat s mégis elszakadjanak a számukra lélektanilag ártalmas környezettől.

A település első kísérlete a walesi Llandegveth falunak egyik tehénfarmján kezdődik, ez alkalommal 50 olyan család részvételével, amelynek fenntartója a 45—50 éves „reménytelenek“ közül kerül ki. A költségek pontosabb megállapítása és normalizálódása után azonban a telepeket 250 családonként tervezik felállítani.

A házakat a családfők mindig önerejükéből és munkájukkal építenék fel, a gazdálkodás a későbbi telepeken kb. 1000 acre területen folyrna. Minden telepre a fundus instructuson kívül egy élelmiszerfeldolgozó, szabóműhely, fonó- és szövőépület kerülne. A szükséges kiegészítő személyzet 250 családos telepenként a következőkből állana: egy földműves, két tehenész, egy kertész, egy baromfikezelő, egy pék, egy élelmiszerszétosztó (bár az étkezések közös teremben folynának), két kőműves, két kövező, két asztalos, egy könyvelő, egy titkár, egy-két gondozó, végül az egészségvédelmi és oktatószemélyzet.

Egy ilyen telepítés családonkénti költségei 450 fontot tennének ki, amiből több mint 250 font esnék a ház megépítésére.

A tervezők azt kérik, hogy az ilyen „önfenntartó közösségek” tagjainak az állam továbbra is a teljes munkanélküli segélyt folyósítsa. Ennek a kérésnek a teljesítése esetén remélhető, hogy az anyagi eszközök — ha egyelőre részben 2.5%-os annuitásos kölcsön formájában is — előteremthetők lesznek.

Ezzel adva volna a munkanélküli segélyt húzók számára az, hogy élemedett napjaikat egy dolgozó közösség tagjaként, kiegyensúlyozott, harmonikus érzésben, zavartalan, egészséges és békés környezetben éljék le — írják a filantrópok, s a kísérleti telep megalapítását márciusra jelentik be.

A llandegvethi telepítés idilli és első hallásra naivnak tetsző kísérlet a „reményteleneknek” jelenlegi környezetükből való kiemelésére, s egy önellátó, önkormányzó, békés „szigetre” való áttelepítésére. Ez az önellátó-telep a környezet gazdasági nehézségeit, az ingadozások fel-lemenő vonalát nem ismerné, de mégis fenntartaná a külvilághoz fűző kapcsolatait, hogy annak társadalmi előnyeit és szolgáltatásait élvezhesse.

Az elgondolás régi idealisták elfeledett kísérletezéseit, mester-séges, falanszter! társadalmi próbálkozások eszméinek emlékeit idézi fel. Ezek némelyikében sok hasonlóságot találunk a llandegvethi új telep felállítását motiváló eszmékhez.

Az angol kooperativista szellem már a korai kapitalizmus idején termelt ki (gyakran vallási szektákkal egybekötött) települési szövetkezetek formájában élő termelési közösségeket.

Rendszerint német vagy angol kivándorlóktól eredt egy-egy ilyen kísérlet kezdeményezése. A gondolatok javarészt a szimbolizmus számára is megfelelőbb új világban kerültek kivitelre, ahol a falanszter élet számtalan aszkétikus vagy hedonista válfaját próbálták ki, ezek közül egyik-másiknak még a múlt század végéig állottak fenn maradványai. Az oneidai (New-York állam) vagyonközösségben élő településszövetkezet utódjaként alakult részvénytársaság a csődöt mondott kommunista kísérlet jól prosperáló örököse, több iparvállalat és farm tulajdonosa s egyszersmind kezelője is fennáll, részvényesei a hajdani falansztertagok egyenes leszármazol (I. Pierepont Noyes: My fathers's house. John Murray). A legnagyobb angol kollektív telepítési kísérlet Founder hatása alatt álló Robert Owen sikertelenségében is zseniális, romantikus közössége volt. A newlamarki 2400 munkással dolgozó textilgyárak munka- és vagyonfelosztási rendszere ma már a fantazmagóriák gazdaságtörténelmét gazdagítja, de fennállása korában mégis minden bevett gazdasági felfogás sikeres tagadását testesítette meg. A dán király és az orosz cár személyesen csodálták meg, az érdeklődők tízezrei tanulmányozták az akkori mérték szerint elképesztő szociális berendezéseket, amelyeket az angol kormány külön bizottsággal vizsgáltatott meg.

Az üzem minden nyereségét a munkások között osztotta szét, s ez a nyereség nem volt megvetendő, mert 4 év alatt 160.000 fontot tett ki. S az első vállalkozás sikere után Owen tovább tervezett elgondolása szerint a „központokba zsúfolás helyett a munkásságot ipari, mezőgazdasági közösségekbe kell letelepíteni, 3400 családos egységek-

kint szétosztva, de a nagyipari termelés előnyeinek élvezetében“. S ahogy Owen egyéni zsenialitása a vezetésből elmaradt, egymásután következtek be a balsikerek; az angliai New-Harmony és a n amerikai telep sorra rövid idő alatt omlottak össze, magukkal rántva Owen teljes vagyonát, teljesen az amerikai „aurorista, szeparatista, amanista és zoarita“ szekták sorsára jutottak, — élő bizonyosságául annak, hogy anyagi célokat szolgáló termelést a társadalom jelenlegi felépítésében csak az egyéni érdek lankadatlan ösztönzése tud fenntartani, aminek híján vagy a lustaság és káosz, vagy a despotizmus és monotónia úrrálevése vet véget minden hasonló kísérletnek. A llandegvethi farm fennállásának anyagi előfeltételeit és lakóinak létalapját az állam által fizetett munkanélküli segély biztosítja, s így sikere nem annyira anyagi tényezőkön múlik, mint inkább lélektaniakon, amelyeket azonban elég súlyos próbára tesz a közös termelés, közös haszon rendszerébe való beilleszkedés.

A llandegvethi termelési közösség elsősorban méreteinél fogva sem teszi lehetővé, hogy majdan elbírálható sikere, félsikere vagy bukása esetén belőle messzemenő következtetéseket lehessen levonni az angol vagy más ipari termelésből — valószínűleg végérvényesen — kikapcsolódott 40—50 éves családos „reménytelenek“ kérdésének megoldására.

Ami a termelés eredményének felosztását, tehát a llandegvethi „társadalom“ jövedelemeloszlását illeti, ebben (bármennyire is a közösség és egyenlőség fog dominálni) elsősorban a környezet értékítélete érvényesül, minthogy a termékeik feleslegét a kapitalista berendezkedés jövedelemosztó médiumának, a piacnak segítségével értékesítik és a kapitalista értékmérő pénz felhasználásával osztják fel. Jövedelemosztási szempontból a kísérlet organikus újítást nem hoz, mechanikus felosztási módszere egyszerűen a külvilágba való beilleszkedést jelent.

tia tehát a telep fennállását az állam jóindulata és a körülmények szerencsés találkozása biztosítani fogják, ez nem jelenti a kollektivista termelési vagy jövedelemosztási dogmák beigazolódását. Jelenthet azonban a munkalélektan eddig meg sem közelített kérdéseinek tapasztalati úton való tisztázását, s jelenthet egy szerény kezdetleges útmutatást arra, hogy miként lehet ipari népfeleslegként mutakozó idősebb osztályoknak a társadalomba való beilleszkedését elképzelni.

S ennek a kérdésnek a háttérében egy előregedő társadalom növekvő arányú idősebb népessége mentális épségének, egészséges világvégének, értékítéletének megmentése áll.

Lehetséges, hogy a birodalmakra terjedő végtelen kísérletek korában a llandegvethi laboratórium kis körei felett el fog siklani a történelem. Ha azonban az országos nagy kísérletezéseket a Barátok Rendjének miniatűr próbatelepülésével fantázia, merészség és főként felelősség dolgában szembe kell állítani, a mérleg serpenyője mégis Llandegveth felé billenne el.